

УДК 347.121

DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.94.1.45>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ ЩОДО ДОПОМІЖНИХ РЕПРОДУКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Кузенко М. П.,

*аспірантка кафедри цивільно-правових дисциплін,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна*

ORCID: 0009-0006-2115-9864

Кузенко М. П. Правове регулювання особистих немайнових прав фізичних осіб щодо допоміжних репродуктивних технологій в Україні в умовах воєнного стану.

У статті досліджено проблемні аспекти правового регулювання особистих немайнових прав фізичних осіб щодо застосування допоміжних репродуктивних технологій (ДРТ) в Україні в умовах воєнного стану. Встановлено, що з початком повномасштабного вторгнення особливої актуальності набули питання кріоконсервації репродуктивних клітин та постмортальної репродукції, що обумовило необхідність удосконалення правового регулювання у цій сфері. Серед неврегульованих питань залишилося проведення детального консультування партнера померлої особи, який має намір використати такий кріоконсервований біоматеріал.

Аргументовано, що чинне законодавство України тривалий час характеризувалося наявністю суттєвих прогалин, зокрема щодо визначення правового статусу репродуктивних клітин та ембріонів, форми розпорядження особи щодо використання біоматеріалу після смерті, кола осіб, які можуть здійснювати таке розпорядження. Акцентовано, що актуальним аспектом правового регулювання постмортальної репродукції в цивільному праві України в умовах воєнного стану стало визначення механізму правового статусу дітей, народжених із застосуванням ДРТ після смерті одного із батьків-учасників бойових дій, оскільки це має вирішальне значення для захисту особистих немайнових прав дитини, а також її права на спадщину.

Обґрунтовано, що відсутність законодавчого визначення правової природи біоматеріалу ускладнює встановлення його правового режиму, у тому числі можливість включення до складу спадщини. Встановлено, що розвиток договірних механізмів регулювання у сфері медичних послуг частково компенсує законодавчі прогалини, однак не забезпечує належного рівня правової визначеності. Проаналізовано зміни законодавства, зокрема прийняття Закону України від 22 листопада 2023 року № 3496-ІХ, яким закріплено право військовослужбовців на біологічне батьківство (материнство), а також Закону № 3573-ІХ щодо збереження репродуктивних клітин після смерті особи. Доведено, що попри позитивні законодавчі зміни, питання правового статусу біоматеріалу, механізму реалізації постмортальної репродукції та захисту прав дітей залишаються неврегульованими.

Зроблено висновок про необхідність комплексного законодавчого врегулювання сфери ДРТ, зокрема шляхом прийняття спеціального закону та внесення змін до Цивільного кодексу України.

Ключові слова: правове регулювання цивільних відносин, немайнові права фізичних осіб щодо ДРТ, оборотоздатність немайнових прав фізичних осіб, постмортальна репродукція, біологічний заповіт.

Kuzenko M.P. Legal regulation of personal non-property rights of individuals in the field of assisted reproductive technologies in Ukraine under martial law.

The article examines the problematic aspects of the legal regulation of personal non-property rights of individuals in relation to the use of assisted reproductive technologies (ART) in Ukraine under martial law. It is established that, since the onset of the full-scale invasion, issues related to the cryopreservation of reproductive cells and posthumous reproduction have become particularly relevant, thereby necessitating im-

provements in legal regulation in this field. Among the unresolved issues is the provision of comprehensive counseling for the partner of a deceased person intending to use such cryopreserved biological material.

It is argued that Ukrainian legislation has long been characterized by significant gaps, particularly with regard to determining the legal status of reproductive cells and embryos, the form of an individual's expression of will concerning the use of biological material after death, and the range of persons authorized to make such decisions. It is emphasized that, under martial law, a particularly important aspect of the civil law regulation of posthumous reproduction in Ukraine is the determination of the legal status of children born through ART after the death of one of the parents who participated in hostilities, as this is crucial for ensuring the protection of the child's personal non-property rights as well as inheritance rights.

It is substantiated that the absence of a legislative definition of the legal nature of biological material complicates the determination of its legal regime, including the possibility of its inclusion in the estate. It is established that the development of contractual mechanisms in the field of medical services partially compensates for legislative gaps; however, it fails to ensure an adequate level of legal certainty. The article further analyzes recent legislative developments, in particular the adoption of the Law of Ukraine No. 3496-IX of 22 November 2023, which enshrines the right of military personnel to biological parenthood, as well as Law No. 3573-IX concerning the preservation of reproductive cells after a person's death. It is demonstrated that, despite these positive legislative developments, issues related to the legal status of biological material, the mechanisms for implementing posthumous reproduction, and the protection of children's rights remain insufficiently regulated.

The article concludes that there is a need for comprehensive legislative regulation of the ART sphere, in particular through the adoption of a special law and the introduction of amendments to the Civil Code of Ukraine.

Key words: legal regulation of civil relations, personal non-property rights of individuals in the field of assisted reproductive technologies, circulation of personal non-property rights, posthumous reproduction, biological will.

Постановка проблеми. Правове регулювання ДРТ в Україні з початком повномасштабної війни стало важливою умовою відновлення репродуктивного здоров'я громадян та запорукою збереження генофонду нації. В умовах воєнного стану особливої актуальності набуло визначення механізму правового регулювання застосування ДРТ, оскільки руйнування цивільної інфраструктури, економічна нестабільність, вимушене переселення суттєво погіршують доступ до якісних медичних послуг, включаючи й пов'язаних зі збереженням репродуктивного здоров'я. Внаслідок активних бойових дій різко знижується народжуваність та підвищується рівень смертності населення, тому вирішення проблеми репродуктивного здоров'я шляхом використання ДРТ в Україні набуває першочергового, загальнодержавного значення.

До повномасштабної війни в Україні сфера застосування ДРТ не мала спеціального законодавчого оформлення, тому із проголошенням воєнного стану і об'єктивними перешкодами в реалізації українцями прав, пов'язаних із застосуванням ДРТ, особливо актуалізувалося прийняття законодавчого акту із врахуванням воєнних реалій життя українських громадян. Особливого значення для подружніх пар військових із початком повномасштабного вторгнення в Україну набуло застосування кріоконсервації та постмортальної репродукції, а відтак і актуалізувалася необхідність правове регулювання застосування цих методів ДРТ.

Мета дослідження: визначити проблемні аспекти реалізації права фізичних осіб щодо ДРТ в умовах воєнного стану.

Стан опрацювання проблематики. Віднесення біологічних матеріалів до певного виду об'єктів цивільних прав стали предметом активних досліджень українських цивілістів, в результаті яких сформувалися різні наукові підходи до означеної проблеми. У правовій доктрині визначення сутності біоматеріалу людини як об'єкту цивільного права в умовах воєнного стану набуло особливого значення. Вивченням цього питання займаються такі вчені, як: С. Б. Булеца, Н. М. Квіт, Н. В. Коробцова, Г. Л. Крушельницька, І. В. Спасибо-Фатєєва, Ю. Є. Ходико, О. Р. Шишка та інші.

І. В. Спасибо-Фатєєва зазначає, що біологічні матеріали як об'єкти можуть існувати поза організмом людини. Відтак, вони не прив'язуються до суб'єкта, не становлячи його сутність. Відповідно до попиту щодо використання їх у медицині, неприпустимо їх не вважати благом, адже покликані вря-

тувати життя, яке власне і є найвищим благом. Людські органи, тканини тощо дозволяють вирішити проблеми зі здоров'ям фізичної особи, що належить до категорії блага, яке фігурує в правовому середовищі. Відтак біоматеріал може бути причисленим до об'єктів права. Зазначена точка зору заслуговує на підтримку, оскільки не викликає жодних сумнівів теза, щодо виникнення права на біологічні матеріали та їх фігурування в юридичному просторі. Приміром, під час процедури ДРТ гамети на підставі спеціального договору передається від донора до реципієнта, відтак, навколо цих об'єктів відбуваються правове регулювання [1, с.157]. Вважаємо, що репродуктивні клітини як субстанція, в якій міститься генетичний код людини та її роду, правомірно розглядати в якості унікального блага. У ньому синтезовано кілька цінностей і фундаментальних прав особи, зокрема життя, батьківства та продовження роду.

Зважаючи на специфічну правову природу біоматеріалу та наявність тісного суб'єктивного зв'язку з фізичною особою, від якої він походить, Г. Крушельницька висловила аргументовану рекомендацію законодавцю. Згідно її суджень, стає очевидною доцільність забезпечення переходу прав на біоматеріал померлого в порядку сингулярного правонаступництва. Цей порядок може реалізовуватися шляхом висловлення при житті в письмовій формі (приміром, у договорі на зберігання біоматеріалу, окремих заявах чи заповіті тощо) розпорядження померлої особи щодо подальшої юридичної долі його біоматеріалу. При цьому також визначаються фізичні чи юридичні особи, до яких має перейти право власності на біоматеріал після смерті власника. За умови відсутності означеної вказівки, можливе запровадження окремої норми на зразок статті 1227 ЦК України, якою закріплюється право членів сім'ї спадкодавця на біоматеріали померлого. У тому випадку, якщо зазначені особи відмовляються від права на біоматеріали, то право власності на них переходить до кріобанку чи закладу охорони здоров'я [2].

Правові аспекти постмортальної репродукції стали предметом дослідження українських учених В.В. Кончаковська, О.В. Макарова, І.В. Симонова. У публікаціях К. Москаленко визначено актуальні питання правового регулювання постмортальної репродукції в Україні до 2022 р. та актуальні зміни із впровадженням воєнного стану. Данченко О., Левчук Ю. визначають правові та етичні проблеми постмортальної репродукції в умовах воєнного стану.

У статті І. Беззуба акцентується, що завдяки сучасним репродуктивним технологіям стало можливим відтермінування батьківства, зберігаючи біоматеріал під час хвороби чи війни. Водночас, кріоконсервація сперми дає шанс чоловікові стати батьком навіть після смерті, а жінці в умовах війни народити дитину після загибелі партнера [3].

У результаті дослідження В.В. Кончаковської, О.В. Макарової, І.В. Симонової проаналізовано причини нагальної необхідності врегулювання на законодавчому механізмі правового регулювання постмортальної репродукції в Україні. Визначено питання, які потребують врегулювання на законодавчому рівні в Україні, авторами розглянуто рекомендації Комітету з етики і права Європейської асоціації репродукції людини та ембріології ESHRE, а також проаналізовано досвід США та Ізраїлю. У законодавствах цих країн вперше закріплено право учасників бойових залишати свій зразок у кріобанку, де він і зберігається, на умовах максимально лояльних для військових. Дослідники звертають увагу на численні прогалини щодо правового регулювання постмортальної репродукції, які зумовлюються не лише юридичними, але й релігійними, етичними та медичними особливостями українського суспільства [4].

У контексті аналізу правових та етичних проблем постмортальної репродукції в умовах воєнного стану, З. Скалецька дійшла висновку, що із прийняттям Закону України від 22.11.2023 № 3496-IX репродуктивні клітини та матеріали фактично набули статус умовного "товару". Ним тепер можна розпоряджатися, зокрема володіти, користуватися, відчужувати та знищувати, що порушує головні біоетичні принципи використання людиною ДРТ. Експертка зауважила, що повага до гідності людини, неприпустимим є трактування тіла чи його частини тіла як товару, яким можна розпоряджатися. Відтак, Міністерство охорони здоров'я та Мін'юст зобов'язані ретельно опрацювати механізм подальшого правового регулювання, зважаючи на те, що поняття «розпорядження» також може означати й продаж. З огляду на це, необхідною є розробка типової форми згоди, в якій чітко вказується, особа та спосіб і форма для отримання права розпоряджатися репродуктивним матеріалом після смерті особи, якій він належить [5].

Відтак, актуальним аспектом правового регулювання постмортальної репродукції в цивільному праві України стало визначення механізму правового статусу дітей, народжених із застосуванням ДРТ

після смерті одного із батьків-учасників бойових дій, оскільки це має вирішальне значення для захисту особистих немайнових прав дитини, а також її права на спадщину.

Дослідники в галузі правового регулювання постмортальної репродукції в Україні, вважають ідею ізраїльського адвоката Іріта Розенблюма своєрідним відкриттям у вивченні цієї проблеми [6]. Згідно з його пропозицією, створення біологічного заповіту може забезпечити визначеність у посмертному встановленні волі людини щодо постмортальної репродукції. Практика створення біологічного заповіту вже апробована в Ізраїлі, де враховуються ризики загибелі військовослужбовців чи отримання поранення із негативними наслідками для фертильності [7, с. 223]. Використовуючи біологічний заповіт, особа за життя одержує можливість розпорядитися щодо використання після смерті її анатомо-біологічних матеріалів чи тіла в цілому, а також можливості застосування до неї засобів реанімації, штучної підтримки життя тощо [8, с.48-49].

Впровадження біологічного заповіту в Україні має об'єктивні перешкоди, передусім зумовлені відсутністю серед цивілістів єдиного підходу до розуміння сутності цивільно-правової природи біоматеріалу. Хоча й у судженнях більшості науковців простежується переконання, що біоматеріал доцільно розглядати як об'єкт речового правовідношення. У зв'язку із стрімким розвитком біомедичних технологій, формуються новітні об'єкти, щодо яких відбувається становлення цивільних правовідносин. Біоматеріали належать саме до такої категорії об'єктів, правова природа яких спричиняє дискусії у колі теоретиків і практиків цивільного права [10, с.32].

Визначення оборотоздатності немайнових прав фізичних осіб у контексті застосування ДРТ є обмеженою, проте в сучасному праві модернізуються підходи до розпорядження біологічним матеріалом після смерті. Так, у постмортальній репродукції оборотоздатність може проявлятися через механізм передбачуваної згоди або розпорядження на випадок смерті. У більшості країн ЄС та Україні діє вимога щодо надання особою за життя розпорядження на використання її біоматеріалу після смерті, що й може дозволити визначити правовий статус дітей народжених внаслідок застосування постмортальної репродукції.

Виклад основного матеріалу. Із початком повномасштабного вторгнення в Україну особливої актуальності для подружніх пар військових набуло застосування кріоконсервації та постподальної репродукції, а відтак і правового регулювання застосування цих методів ДРТ. Суттєвою прогалиною чинного законодавства на початку повномасштабного вторгнення, що ускладнювало правове регулювання використання фізичними особами ДРТ була неврегульованість питання правового статусу репродуктивних клітин та ембріонів; невизначеність форми розпорядження особи, згідно з яким вона дозволяє використати репродуктивні клітини після смерті; невизначеність кола осіб, які можуть мати доступ до репродуктивних клітин після смерті особи; відсутність правового статусу дітей, народжених у результаті постмортальної репродукції [11].

У вітчизняному законодавстві відсутні норми, які б могли заборонити зафіксувати в заповіті зобов'язання певного спадкоємця чи спадкоємців щодо виконання дій немайнового характеру. Приміром таких, як організація посмертного забору та кріоконсервації біоматеріалу померлого задля його подальшого використання в процедурі ДРТ. Проте, такого роду використання буде безпосередньо залежати від бажання, волі чи потреби членів сім'ї чи інших осіб спадкоємців, визначених у заповіті на реалізацію репродуктивних прав померлого, не реалізованих ним життя тощо. Хоча й статтею 1240 ЦК України подібні дії визначено саме як обов'язок, а законодавством не передбачено форму відповідальності за відмову від його виконання, тому його логічніше розглядати в якості можливості для спадкоємців померлого отримати від нього біоматеріал, розпоряджаючись ним задля реалізації після смерті немайнових прав спадкодавця.

Аналогічно відсутніми в українському законодавстві є правові норми, які б закріпили правову природу біоматеріалу людини, що суттєво ускладнює визначення правового режиму регулювання постмортальної репродукції в умовах воєнного стану. Також ця ситуація не дозволяє визначити, чи можна до складу спадщини включати біоматеріал померлого, який був відокремлений від тіла за життя спадкодавця та розміщений до кріосховища чи біобанку певного закладу охорони здоров'я. Водночас, можливість застосування договірного порядку регулювання правовідносин у наданні медичних послуг для забору та зберігання біоматеріалу пацієнта допускає означення юридичної долі біоматеріалу у випадку смерті пацієнта. Поруч з цим важливо враховувати, що нормами, чинного законодавства не заборонено призначення в заповіті спадкоємця біоматеріалу. Проте, зважаючи на специфічність

біоматеріалу як об'єкту цивільних прав та задля уникнення спірних питань спадкування біоматеріалу за законом, доцільно було б передбачити закріплення ЦК України сингулярного правонаступництва на біоматеріал спадкодавця. У випадку, коли біоматеріал на момент смерті ще не було відокремлено від тіла померлого, його можна посмертно вилучити. При цьому біоматеріал буде зберігатися та використовуватися для забезпечення немайнових прав спадкодавця, не реалізованих ним за життя, за умови, коли на спадкоємців у заповіті прямо покладений обов'язок вчинити відповідні дії немайнового характеру [12].

Законодавча діяльність у визначеному напрямку розпочалася 22 листопада 2023 р., коли народними депутатами було ухвалено законопроект «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права військовослужбовців та інших осіб на біологічне батьківство (материнство)» № 8011. Його ухвалено з метою забезпечити державні гарантії щодо збереження можливості біологічного батьківства/материнства для захисників та захисниць України у випадку отримання ними поранень, які впливають на репродуктивні функції. Відправлений на підпис цей Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права військовослужбовців та інших осіб на біологічне батьківство (материнство)» 3496-Х, у першій редакції, від 22.11.2023 р. був завірений підписом Президентом України В. Зеленським 21 грудня 2023 р.

На першому етапі вдосконалення законодавства у сфері застосування ДРТ в умовах воєнного стану Законом № 3496-ІХ від 22.11.2023 було внесено зміни до пункту 1 статті 11 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». Відтак, у першій редакції цього Закону України відбулося закріплення права військовослужбовців у період дії воєнного чи надзвичайного стану, в особливий період та направлені для участі в міжнародній миротворчій операції в іншій країні, на безоплатну участь у реалізованих державою заходах з метою реалізації біологічного батьківства/материнства. Ці заходи передбачають реалізацію права фізичної особи щодо ДРТ, яка включає забір, кріоконсервацію та зберігання репродуктивних клітин, отриманих від військовослужбовців на той випадок, якщо б вони внаслідок поранень, травми чи контузії втратили репродуктивні функції. Згідно Закону № 3496-ІХ від 22.11.2023 пункт 1 статті 11 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» було доповнено абзацом десятим, у якому прописано: «у період дії воєнного стану військовослужбовці, визначені у підпункті 1 пункту 1 статті 3 цього Закону, мають право на безоплатне отримання медичної послуги, пов'язаної із забезпеченням реалізації їхнього права на біологічне батьківство (материнство), зокрема на здійснення забору, кріоконсервації та зберігання їхніх репродуктивних клітин на випадок втрати репродуктивної функції при виконанні обов'язків із оборони держави, захисту Вітчизни та інших покладених на них обов'язків відповідно до законодавства, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України» [13]. Згідно цього Закону, Кабінет Міністрів України має встановити як перелік зазначених заходів, порядок їх реалізації, фінансування, так і умови та порядок обліку учасників.

Важливо, що норми Закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права військовослужбовців та інших осіб на біологічне батьківство (материнство)» забезпечують не тільки означене право військовослужбовців, але й представників інших силових структур: Національної гвардії, СБУ та Національної поліції, що виконують службові завдання в районах бойових дій [14].

У пояснювальній записці до проекту закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права військовослужбовців та інших осіб на біологічне батьківство (материнство)» № 8011 (ухваленому Законі № 3496-ІХ від 22.11.2023) акцентувалося, що його метою є збереження генофонду Українського народу та врегулювання питання соціального захисту військовослужбовців в частині забезпечення їх права на біологічне батьківство (материнство). Обґрунтовуючи доцільність запропонованих змін, автори цього законопроекту правомірно акцентували на недостатній урегульованості зберігання репродуктивних клітин людини у разі її загибелі, внаслідок чого виникла загроза втратити генофонд мужніх і самовідданих представників Українського народу.

Розробники змін у законодавстві, внесення яких зумовлювалися реаліями воєнного стану, покликалися на статтю 8 Європейської конвенції з прав людини та статтю 32 Конституції України, згідно з якими особа захищена від втручання у її особисте і сімейне життя. Відповідно кожна людина, насамперед Захисники та Захисниці України, зберігання чийх репродуктивних клітин здійснюється відповідно до чинних норм законодавства, має бути наділена правом і розпоряджатися ними у разі

свої смерті. Щодо форми такого розпорядження, то вона має встановлюватися на підзаконному рівні, що дозволить запобігти додатковим фінансовим витратам, пов'язаних з нотаріальними послугами. Уніфікований підхід, у свою чергу, забезпечить уникнення неоднозначного тлумачення такого розпорядження. Як зазначають автори законопроекту, нагальною також стала потреба у врегулюванні питання визнання батьківства дітей, які народжених після смерті Захисників та Захисниць України. Це є необхідною умовою поширення на цих дітей всіх пільг та соціального захисту, які передбачаються законодавством [15].

У разі смерті українських захисників Законом № 3496-IX від 22.11.2023 не передбачалося проведення державних заходів з метою забезпечення материнства/батьківства. У п.п. 3 п. 2 Перехідних положень Закону прописано, що: «У разі загибелі чи визнання померлою в установленому порядку особи, репродуктивні клітини якої зберігаються, їхнє зберігання припиняється із подальшою утилізацією». Це положення зробило неможливим використання біоматеріалу загиблої особи, що суттєво обмежило гарантії права військовослужбовців на біологічне батьківство (материнство) під час дії воєнного стану. Також означене формулювання щодо утилізації репродуктивних клітин військових після їх загибелі та визнання померлим (-ою) практично призвело до нівелювання зусиль законодавця, спрямованих на збереження генофонду нації [16].

Той факт, що цим Законом передбачено утилізацію замороженого біоматеріалу військових у разі їх смерті, спричинювалося порушення немайнових прав фізичних осіб на сім'ю, відображених у ЦКУ, а саме право дружини народити дитину від нього.

Згідно з національним законодавством України право на сім'ю гарантовано Конституційно та регулюється нормами Цивільного кодексу України та іншими нормативно-правовими актами. Так, ст. 291 Цивільного кодексу України закріплено право кожної фізичної особи на сім'ю незалежно від її віку та стану здоров'я [17, с.39-41]. Внаслідок законодавчої неврегульованості цього питання виникли суттєві проблеми в функціонуванні української правової системи та негативна реакція суспільства, адже саме пунктом про утилізацію репродуктивних клітин загиблих військових було створено перешкоди для постмортальної репродукції.

Згідно із законом фінансувати збереження сперми в кріобанках державним коштом мало розпочатися з 2025 р., у той час, як утилізація, згідно із нормативним актом мала розпочатися вже із березня 2024 року. Адвокатка О. Бабич акцентує на присутності дискримінаційних ознак у прийнятому законі [17]. Вважаємо слушним це зауваження О. Бабич, оскільки у законодавстві України існувала прогалина, яка перешкоджала українським жінкам, які втратили на війні своїх чоловіків, у народженні дитини шляхом використання ДРТ через вимогу утилізації репродуктивних клітин після смерті донора.

Щодо дискримінаційного характеру цієї норми закону висловила судження й лікарка-репродуктологиня С. Шиянова. Вона слушно констатує той факт, що вищезгадана правка до закону не дозволяє жінці завагітніти від загиблого чоловіка-військового, попри оформлену на неї довіреність. Проте, не має законних обмежень, які б не дозволяли тій самій жінці, якщо вона хоче мати дитину, скористатися донорською спермою від невідомого чоловіка [18].

Оцінюючи правову ситуацію, яка склалася із прийняття згаданої правки, експертки слушно відзначають, що в центрі уваги законодавців опинився фінансовий аспект кріоконсервації біоматеріалів військовослужбовців. З цього приводу військовослужбовиця Я. Черногуз висловила аналогічну думку, припускаючи, що заборона на використання репродуктивних клітин загиблих захисників, народними депутатами прийнята свідомо задля уникнення виплати матеріальної допомоги їх дітям [19].

Як зазначає доктор юридичних наук В.І. Чечерський, надане народним депутатом обґрунтування щодо утилізації репродуктивних клітин, які зберігаються в кріобанках за державний кошт розглядається в якості дискусійного, оскільки постмортальна репродукція не заборонена жодними нормативно-правовими актами. Водночас, автор констатує той факт, що в судовій практиці щодо постмортальної репродукції, ухвалюються рішення на користь особи. Як приклад на підтвердження означеної думки, В.І. Чечерський наводить рішення Верховного Суду у справі № 420/5/22 [20].

Здійснюючи науковий аналіз права на постмортальну репродукцію, українські вчені О. Данченко, Ю. Левчук відзначають, що в чинному українському законодавстві не міститься пряма заборона на використання біоматеріалу померлих осіб, проте і механізмів для реалізації прав на репродуктивне відтворення після смерті, в ньому не визначено. Основним нормативно-правовим актом, згідно з яким відбувається правове регулювання означеного питання залишається Наказ МОЗ від 09.09.2013 № 787

“Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні”, а його положень недостатньо для врегулювання питання постмортальної репродукції [21].

Для досягнення гармонізації з європейським правовим простором вважаємо за доцільне поруч із прийняттям спеціального закону про ДРТ, забезпечити правову визначеність статусу генетичного матеріалу в ЦК України. Визначення правового статусу ембріонів потребує конкретизації моменту виникнення правоздатності та законодавче закріплення прямої заборони на їх комерційне використання, що відповідає положенню Ов'єдської конференції. Актуальним для України є чітке врегулювання права на використання біоматеріалу партнера після його смерті. Європейський консенсус щодо постмортальної репродукції – відсутній, країнам-членам в цьому аспекті правового регулювання ДРТ надається «широка свобода розсуду», проте обов'язковою вимогою є безумовна письмова згода особи, тому в процесі адаптації українського законодавства має сенс закріпити цю норму в Книзі 2 ЦК. Важливим аспектом забезпечення правової визначеності біоматеріалу також є визначення прав власності чи розпорядження кріоконсервованими репродуктивними клітинами у разі розлучення пари, щоб уникнути судових позовів, які суперечать практиці ЄСПЛ.

Іншою ключовою зміною, яку вносить Закон України від 22.11.2023 № 3496-IX вносить у регулювання ДРТ стала актуалізація дотримання прав дітей батьків і родичів. Результати використання постмортальної репродукції стосуються інтересів кількох осіб. По-перше, безпосередньо померлої особи, яка прийняла рішення щодо бажання мати нащадків важливо достеменно володіти інформацією, що ця особа дійсно хотіла й офіційно виклала це бажання, а також зафіксувала в певних документах інформацію про забір та подальше використання її репродуктивних клітин. По-друге, інтереси другого партнера/ партнерки, який/яка володіє правом на розпорядження. У цьому випадку необхідна конкретизація в законі статусу партнера, який може отримати право на розпорядження репродуктивними клітинами. По-третє, захист інтересів дитини, народженої внаслідок застосування постмортальної репродукції. Щодо саме захисту інтересів дитини у експертів виникло найбільше запитань. Так, З. Скалецька вважає найслабшою ланкою законопроекту – це відсутність захисту прав дитини, народженої методом постмортальної репродукції. Виходячи з розуміння того, що дитина народжена за таких обставин фактично матиме тільки одного з батьків і буде напівсиротою, у її публікації «Збереження генофонду чи покоління напівсиріт: етична дилема, про яку мовчать» звертається увага на питання чи має держава необхідні ресурси і не тільки фінансові, щоб збільшувати кількість таких дітей через недосконалість правового регулювання застосування ДРТ. На її думку, у підзаконних актах, підготовлених урядом має бути ретельно пропрацьований цей момент. Серед урядових рішень у цьому напрямку, експертка називає створення спеціальних медично-етичних комісій. Створення таких комісій є апробованою практикою в країнах із повноцінним правовим регулюванням використання ДРТ [22]. Підтримуємо думку З. Скалецької і вважаємо доцільним глибше опрацювати правове регулювання постмортальної репродукції в частині забезпечення прав дитини, народженої внаслідок застосування цього методу ДРТ. Вважаємо, що визначення правового статусу репродуктивних клітин та ембріонів ще за життя донора стане відправною точкою у становленні правової суб'єктності дитини. Визначення правового статусу репродуктивних клітин, що підкріплюється прижиттєвою згодою чи заповітом на їх використання, згодом дозволить визнати батьківство померлого і зареєструвати його як батька в свідоцтві про народження дитини, а таким чином і уникнути юридичного статусу «напівсироти» із усіма правовими наслідками.

Проте ключовою проблемою в реалізації права на постмортальну репродукцію військових, актуалізованою, у зв'язку з прийняттям Закону України від 22.11.2023 № 3496-IX стало положення про утилізацією репродуктивних клітин осіб внаслідок їх загибелі чи визнання померлою в установленому порядку. Голова Комітету Верховної ради з питань здоров'я нації, медичної допомоги та медичного страхування Михайло Радущкий зазначив, що кожен військовий «має право на продовження свого роду... і, якщо сучасна медицина дозволяє це зробити, і якщо цього бажає родина, то бюрократичні перепони мають бути зняті» [23].

Враховуючи результати дискусії правників і суджень, висловлених громадськістю, 7 лютого 2024 року законодворцем було прийнято Закон України «Про внесення зміни до пункту 2 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права військовослужбовців та інших осіб на біологічне батьківство (материнство)» щодо збереження генофонду Українського народу» (далі – Закон № 3573-IX) [24].

Законом № 3573-IX було внесено суттєві зміни щодо умов зберігання репродуктивних клітин особи з моменту її смерті або оголошення судом померлою. Так, у ньому прописано, що: «в разі смерті або оголошення судом померлою особи, репродуктивні клітини якої зберігаються відповідно до законодавства, їх безоплатне зберігання здійснюється протягом трьох років з моменту смерті такої особи або оголошення судом її померлою. Після закінчення цього строку подальше зберігання таких клітин може бути продовжене за рахунок іншої особи, визначеної у заповіті особи щодо власних репродуктивних клітин, які зберігаються відповідно до законодавства, на випадок її смерті або оголошення судом її померлою» [25]. Відтак було врегульовано зберігання кріоконсервованих репродуктивних клітин українських військових у разі їх загибелі. Проте, до моменту прийняття і вступу в дію вищезазначеного закону, зберігання репродуктивних клітин продовжувало відбуватися за рахунок осіб, які звернулися до медичних закладів щодо цієї процедури ДРТ [26]. Вважаємо, що чітке правове регулювання зберігання кріоконсервованих клітин українських військовослужбовців стало важливим засобом захисту їх репродуктивних прав, а також забезпеченням соціального захисту їх сімей. Таким чином встановлюються уніфіковані правила і чіткі стандарти для всіх медичних інституцій України, де здійснюється процедура кріоконсервації репродуктивних клітин, а відтак і забезпечується законність її здійснення на всіх етапах цього процесу.

Серед неврегульованих питань залишилося проведення детального консультування партнера померлої особи, який має намір використати такий кріоконсервований біоматеріал. Це консультування має здійснюватися упродовж усього періоду прийняття рішення щодо використання чи утилізації репродуктивного матеріалу. Саме ретельне консультування за таких обставин є необхідною умовою прийняття зваженого рішення особою, яка висловлює бажання використати репродуктивний матеріал. Тільки після того як фізична особа отримує повну інформацію, вона зможе самостійно визначитися, чи вона справді має потребу в народженні дитини від загиблого чоловіка.

Таким чином, результати досліджень теоретичних аспектів правового регулювання українським законодавством використання в умовах воєнного стану дозволили зробити висновок, що точкове внесення змін до законодавства не дозволяє забезпечити реалізацію права військовослужбовців та інших осіб на біологічне батьківство (материнство). Важливим кроком у напрямку законодавчого регулювання застосування ДРТ в умовах воєнного стану стало подання Кабінетом Міністрів України Проекту Закону про застосування допоміжних репродуктивних технологій № 13683 від 22.08.2025 [27].

Висновки. Таким чином, у правовому регулюванні допоміжних репродуктивних технологій в Україні в умовах воєнного стану відбулися позитивні зміни. Із прийняттям Закону України від 22 листопада 2023 року № 3496-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права військовослужбовців та інших осіб на біологічне батьківство (материнство)» законодавчо закріплено право військовослужбовців на біологічне батьківство (материнство) під час життя чи помертньо. Прийняття Закону України «Про внесення змін до пункту 2 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права військовослужбовців та інших осіб на біологічне батьківство (материнство)» щодо збереження генофонду Українського народу» (Закон № 3573-IX від 7 лютого 2024 р. гарантувало безоплатне збереження кріоконсервованих репродуктивних клітин учасників /учасниць бойових дій протягом трьох років з моменту смерті особи чи оголошення судом її померлою.

Проте, суттєвою прогалиною чинного законодавства, що ускладнює правове регулювання використання фізичними особами ДРТ, насамперед у постмортальній репродукції, продовжує залишатися неврегульованість питання правого статусу репродуктивних клітин та ембріонів; не визначеність форми розпорядження особою, згідно з яким вона дозволить використати репродуктивні клітини після смерті; не визначеність кола осіб, які можуть мати доступ до репродуктивних клітин після смерті особи; відсутність правового статусу дітей, народжених у результаті постмортальної репродукції. У переліку невизначених в українському законодавстві продовжують залишатися такі, як: «сурогатна матір», «сурогатне материнство», «генетичні батьки», «донація», «донор репродуктивних клітин», «кріоконсервація репродуктивних клітин». Тому існує потреба у законодавчому регулюванні прогалин у цій сфері, що дозволить забезпечити належне закріплення гарантій права на батьківство (материнство) та ефективного механізму їх реалізації не лише у разі обмеження життєдіяльності, а й у разі смерті особи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дерев'яно С., Мустафаєва С. М. Цивільно-правова природа біоматеріалу людини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 157-161. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/35>
2. Крушельницька Г. Л. Проблемні питання спадкування біоматеріалу людини. *Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право*. 2022. DOI: <https://doi.org/10.32782/apdp.v105.2025.16>
3. Беззуб І. В. Відкладене батьківство: збереження генофонду українського народу в умовах війни. *Громадська думка про правотворення*. 2024. № 7 (271). С. 4–11. URL: <https://surl.li/ofgtai>
4. Кончаковська В. В., Макарова О. В., Симонова І. В. Правові аспекти постмортальної репродукції в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 12. С. 39–41. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-12/6>
5. Скалецька З. Збереження генофонду чи покоління напівсиріт: етична дилема, про яку мовчать. URL: <https://surl.li/wkwwdp>
6. Кончаковська В. В., Макарова О. В., Симонова І. В. Правові аспекти постмортальної репродукції в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 12. С. 39–41. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-12/6>
7. Тріпак Ю., Михайліна Т. Реалізація права на посмертну та постмортальну репродукцію: порівняльно-правовий аспект. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 3. С. 221–225. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.3.36>
8. Квіт Н. М. Біологічний матеріал як об'єкт цивільних правовідносин щодо створення та використання біобанків в Україні. *Forum Prava*. 2019. Т. 56, № 3. С. 48–57. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.3240910>
9. Данченко О. Юридичні аспекти застосування ДРТ з метою збереження генофонду українського народу в умовах війни. URL: <https://surl.li/vcoyuk>
10. Крушельницька Г. Л. Поняття та цивільно-правова природа біоматеріалу людини. *Нове українське право*. 2022. Вип. 3. С. 32–39. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.3.5>
11. Москаленко К. Допоміжні репродуктивні технології: на що мають право українці в умовах воєнного стану. URL: <http://surl.li/gchkif>
12. Крушельницька Г. Л. Проблемні питання спадкування біоматеріалу людини. *Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право*. 2022. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2022.2.5>
13. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права військовослужбовців та інших осіб на біологічне батьківство (материнство): Закон України від 22.11.2023 № 3496-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3496-20#Text>
14. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права військовослужбовців та інших осіб на біологічне батьківство (материнство): Закон України від 22.11.2023 № 3496-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3496-20#Text>
15. Пояснювальна записка до проєкту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження генофонду Українського народу. URL: <https://itd.rada.gov.ua>
16. Інформаційна довідка щодо забезпечення права військовослужбовців та інших осіб на біологічне батьківство (материнство) в Україні. Дослідницька служба Верховної Ради України. URL: <https://surl.li/jogaef>
17. Кончаковська В. В., Макарова О. В., Симонова І. В. Правові аспекти постмортальної репродукції в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 12. С. 39–41. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-12/6>
18. Осадча Я. Як закон перешкоджає українським вдовам народжувати дітей від загиблих військових. *Українська правда*. 2024. URL: <https://surl.li/pcerfc>
19. Беззуб І. В. Відкладене батьківство: збереження генофонду українського народу в умовах війни. URL: <https://surl.li/ofgtai>
20. Чечерський В. І. Постмортальна репродукція як гарантія реалізації права на репродукцію для військовослужбовців та інших осіб. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. С. 162–166. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.27>

21. Данченко О., Левчук Ю. Правові та етичні проблеми постмортальної репродукції в умовах воєнного стану. URL: <https://surl.lu/ezzcov>
22. Скалецька З. Збереження генофонду чи покоління напівсиріт: етична дилема, про яку мовчать. *Юридична газета*. URL: <https://jur-gazeta.com>
23. Васьків О. Утилізація репродуктивних клітин загиблих військових: що відомо про закон. Суспільне новини. 2024. URL: <https://suspilne.media/670622>
24. Про внесення зміни до пункту 2 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України щодо збереження генофонду Українського народу: Закон України від 07.02.2024 № 3573-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3573-20#Text>
25. Про внесення зміни до пункту 2 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України щодо збереження генофонду Українського народу: Закон України від 07.02.2024 № 3573-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3573-20#Text>

Дата першого надходження рукопису до видання: 01.04.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 23.04.2026

Дата публікації: 10.05.2026

© Кузенко М.П., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0